

۳، اردیبهشت ماه، ۱۳۹۶، تهران، ایران

تحلیل اثر مورفولوژی شهری بر سرزندگی بافت‌های تاریخی مراکز شهری

بر اساس نظریات ارنست برگس

شهریار ناسخیان^۱، نیما ولی‌بیگ^۲، طیبه فارسی^۳

^۱ استادیار دانشکده حفاظت و مرمت دانشگاه هنر اصفهان
s.nasekhian@au.ac.ir

^۲ استادیار دانشکده حفاظت و مرمت دانشگاه هنر اصفهان
n.valibeig@au.ac.ir

^۳ دانشجوی دکتری دانشگاه هنر اصفهان
tayebehfarsi@gmail.com

چکیده

امروزه بافت‌های تاریخی دچار افول کیفیت‌های محیطی بالاخص سرزندگی گشته‌اند، رویکرد جامعه‌شناسی شهری کمک می‌کند اثر دو ویژگی مورفولوژی شهری شامل ناهمگونی و تحرک اجتماعی بر سرزندگی بافت‌های تاریخی مشخص گردد و از این نظر مهم می‌نماید که به دلیل استقرار اکثریت بافت‌های تاریخی در مراکز و حلقه‌های میانی شهر، طبق نظریه‌ی دوایر متحدالمرکز، ناهمگونی و تحرک اجتماعی بیشتر از بافت نوین است. به علاوه یکی از دلایل اضمحلال بافت‌های تاریخی، متروک شدن است و افزایش سرزندگی به کنترل آن می‌انجامد و عدم بررسی این مهم سبب ترک و رکود بافت تاریخی می‌شود. باور بنیادین نوشتار حاضر بر این است که رویکرد ارنست برگس، رابطه‌ی بین مورفولوژی شهری و سرزندگی بافت‌های تاریخی را آشکار می‌سازد. حوزه‌ی بافت‌های تاریخی با رویکرد جامعه‌شناسی شهری ارنست برگس تا کنون برای یافتن اثرات مورفولوژی شهری بر سرزندگی به کار نرفته و این پژوهش برای نخستین بار روش علی را برای این منظور به کار بسته است. هدف درک رابطه‌ی بین مورفولوژی شهری با سرزندگی بافت‌های تاریخی است. روش داده‌اندوزی مطالعات کتابخانه‌ای و روش تحقیق کاربردی و از نوع تحقیق همبستگی است و در دسته‌بندی تحقیقات علی می‌گنجد. نتیجه‌ی این جستار اثرپذیری سرزندگی از مورفولوژی شهری را نشان می‌دهد.

کلمات کلیدی

مورفولوژی شهری، ناهمگونی اجتماعی، تحرک اجتماعی، سرزندگی، بافت‌های تاریخی

۳، اردیبهشت ماه، ۱۳۹۶، تهران، ایران

۱- مقدمه

۱-۱- **بیان مسأله:** مورفولوژی شهری می‌تواند تأثیر بنیادینی بر ایجاد و نگهداری کیفیت‌های محیطی و سرزندگی داشته باشد [۷]. از میان ویژگی‌های مورفولوژی شهری دو ویژگی تحرک و ناهمگونی اجتماعی به علت قرابت موضوع با نظریات برگس در این بحث انتخاب گردیدند. بر اساس نظریه‌ی دوایر متحدالمرکز وی، تحرک و ناهمگونی اجتماعی در بافت تاریخی (به دلیل مهاجرت‌های دائمی از دوایر میانی به دوایر بیرونی و جایگزینی آنان با اقشار فرودست و تازه‌وارد به شهر و مهاجرین روستایی یا کارگران کم‌درآمد) بیش از بخش‌های نو شهر بوده که بر افول سرزندگی در بافت تاریخی تأثیر بسزا داشته است.

۱-۲- **اهمیت و ضرورت:** محیط انسان‌ساخت سامانه‌ای اجتماعی-سیاسی است و همه‌ی آنچه طراحان بر محیط انسان‌ساخت روا می‌دارند، دارای اهمیت سیاسی-اجتماعی و فرهنگی است [۱]. در حالی که در بازآفرینی و مرمت بافت‌های تاریخی، به این مسائل کمتر توجه می‌شود. یکی از مسائل اجتماعی، افول سرزندگی است که یکی از دلایل اصلی مهاجرت‌های گسترده از این بافت‌ها به نقل از جیکوبز است [18]. وی «رکود» و «متروک شدن» را رمزگان هشداردهنده‌ی تبدیل یک بافت عادی به بافت مسأله‌دار می‌داند و بزرگ‌ترین امکان موفقیت در مرمت و بهسازی بافت را ماندن ساکنان در محله و روابط انسانی همبسته آنان و سرزندگی خیابان تا اندازه‌ی تضمین زندگی عمومی و امنیت در پیاده‌روها می‌داند [18]. از طرفی به دلیل استقرار اکثر بافت تاریخی در مراکز شهری، طبق نظریه‌ی دوایر متحدالمرکز ارنست برگس^۱، ناهمگونی و تحرک اجتماعی بیش از بقیه‌ی شهر است. لذا بررسی اثر این دو پدیده بر سرزندگی بافت تاریخی از آن جهت مهم می‌نماید که در صورت اثبات وجود رابطه‌ی معنادار بین آن‌ها، با کنترل آن، روند متروک شدن و رکود و افت سرزندگی کند، کنترل یا معکوس می‌شود. عدم رسیدگی به این مهم سبب می‌شود ساکنان بافت تاریخی به علت افزایش تنش‌های وارد بر آن‌ها در اثر ناهمگونی و تحرک اجتماعی بالا، درصدد ترک آن در اولین فرصت اقتصادی برآیند. متروک شدن سبب افول کیفیت محیطی و سرزندگی بافت شده و سرعت رکود و اضمحلال افزون می‌گردد.

۱-۳- هدف

۱-۳-۱- **هدف اصلی:** در این جستار برآنیم تا از طریق ارتقای سرزندگی بافت‌های تاریخی، از متروک شدن و رکود آن بکاهیم.

۱-۳-۲- **هدف عملیاتی:** دستیابی به رابطه معناداری بین تحرک و ناهمگونی اجتماعی و سرزندگی بافت تاریخی

۱-۴- **پیشینه‌ی پژوهش:** در بحث سرزندگی، برخی محققان به حوزه‌ی بالادست یعنی کیفیت محیطی، برخی به ابعاد گوناگون فیزیکی، اجتماعی و ... و برخی (مانند آثار آرنه‌ایم، طیبیان، کالن، نیومن و وایت) به حوزه‌ی پایین دست پرداخته‌اند. در خصوص ناهمگونی و تحرک اجتماعی تحقیق‌های فراوان، اما بیشتر در پژوهش‌های اجتماعی موجودند و در مسائلی از قبیل اختلاف طبقاتی، تحقیقات سیاسی، نسبت جنسی فعال، جدایی‌گزینی اجتماعی، تحمل اجتماعی و مسائل تربیتی طرح شده‌اند، در پژوهش‌هایی که این دو مقوله در ارتباط با علوم طراحی محیطی به کار رفته‌اند، بیشتر در زمینه‌ی توسعه‌ی شهری و آسیب‌شناسی اجتماعی (مانند اثر علی‌اکبری در سال ۱۳۸۳) از آن‌ها استفاده شده است و در موارد نادری در ارتباط با مبحث امنیت شهری یا روابط همسایگی مورد تحقیق قرار گرفته‌اند، اما حوزه‌ی بافت تاریخی با رویکرد جامعه‌شناسی شهری تا کنون برای یافتن اثرات مورفولوژی شهری و تحرک و ناهمگونی اجتماعی بر سرزندگی به کار نرفته است. این پژوهش برای نخستین بار روش علی را در این حوزه به کار بسته است.

۱-۵- پرسش‌ها:

۱- رابطه‌ی بین تحرک اجتماعی و سرزندگی بافت تاریخی چیست؟

۲- رابطه‌ی بین ناهمگونی اجتماعی و سرزندگی بافت تاریخی چیست؟

۱-۶- فرضیه‌ها:

فرضیه‌ی H1: بین تحرک اجتماعی و سرزندگی بافت‌های تاریخی رابطه‌ی معکوس و معناداری وجود دارد.

فرضیه‌ی H2: بین ناهمگونی اجتماعی و سرزندگی بافت‌های تاریخی رابطه‌ی معکوس و معناداری وجود دارد.

۱-۷- روش پژوهش:

روش داده‌اندوزی کتابخانه‌ای بوده است. در پرسشنامه‌ی اول ۱۲ استاد علوم اجتماعی و در پرسشنامه‌ی دوم دانشجویان کارشناسی ارشد علوم اجتماعی به تعداد ۳۲ نفر به عنوان جامعه‌ی آماری انتخاب شدند. جهت نمونه‌گیری، برابر فرمول کوکران از جامعه‌ی آماری ۱۲ نفری پرسشنامه شماره‌ی ۱ به تعداد ۶ عدد و از جامعه‌ی آماری ۳۲ نفری پرسشنامه‌ی شماره‌ی ۲، حجم نمونه تقریباً معادل ۳۲ شد. روش تحقیق از نظر هدف کاربردی، از نظر ماهیت تحقیق همبستگی و از نوع علی، از نظر زمان حال نگر است و ابزار پژوهش نیز پرسشنامه است.

۱-۸- **معرفی متغیرها:** سرزندگی متغیر وابسته و مورفولوژی شهری با دو زیر معیار ناهمگونی اجتماعی و تحرک اجتماعی به عنوان

۳، اردیبهشت ماه، ۱۳۹۶، تهران، ایران

حاضر، اشتغال، اسکان، محیط زیست، رفاه، صنعتی شدن و آموزش دارد. هدف آن پاسخگویی به نیاز انسان در جامعه و بهبود سطح زندگی و کنش متقابل و اصلاح شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی است [۵].

۲-۱-۵- بافت تاریخی: بافت شهری ادوار ماقبل معاصر که به لحاظ تاریخی به دوره‌ی قاجار یا پهلوی اول منتهی می‌گردند [۹].

۲-۲- مرور ادبیات تحقیق:

۲-۲-۱- مبانی نظری:

سرزندگی: جدول ۱ مبانی نظری حوزه سرزندگی را نشان می‌دهد:

جدول (۱): معیارهای سرزندگی از دید نظریه پردازان حوزه سرزندگی

جین جیکوبز [18]
اختلاط کاربری‌ها، ازدحام و حضور مردم، آمیزه ساختمان‌های نو و قدیمی، تکیه بر سه عنصر خیابان و پیاده‌رو، پارک و مجموعه‌ی همسایگی
سای پامیر [۲]
قلمرو همگانی باکیفیت، بازار متنوع، قابلیت دسترسی، تنوع و تراکم کاربری
کوبین لینچ [۸]
شکل شهر حامی عملکردهای حیاتی و امکان بقاء همه‌ی موجودات
دیوید چپمن [۳]
تنوع فعالیت ۲۴ ساعته تمام ایام هفته، تنوع کالبدی، کیفیت مناظر، کاربری مختلط، محل اجتماع و تفریح و تحرک، مراکز پیاده و خرید، جذابیت محیطی، تکیه‌گاه تاریخی
گوردون کالن [۶]
همنشینی مناظر دل‌انگیز

مبانی نظری جامعه‌شناسی شهری:

مکتب شیکاگو: شیکاگو به علت تعارض‌های گروه‌های ساکن، آزمایشگاه جامعه‌شناسی است؛ در نتیجه جامعه‌شناسان ساختار متشکل از محله‌های آن را تحلیل کردند. لوئیس ورت^۴ بنیان‌گذار این مکتب، در ۱۹۳۸ مقاله‌ی «شهرگرایی به عنوان یک شیوه‌ی زندگی» در مجله جامعه‌شناسی آمریکا به چاپ رساند که در آن از دیدگاه وی، شهر یک موزائیک است که هر قسمت آن توسط گروهی با ارزش‌های خاص اشغال شده و آداب و سنن و روش‌های خاصی حکمفرماست. همزیستی گروه‌ها از دید وی و سایر جامعه‌شناسان اهمیت زیادی دارد. وایت^۵ نیز به بررسی شیکاگو پرداخت. او افراد منطقه را تقسیم کرد: ۱- دانشجویان و اهل تحصیل با تحرک اجتماعی و خروج نهایی آن‌ها از منطقه ۲- دسته‌ی بی‌توجه به سواد و تخصص و باقی ماندن در محل. هر گروه از مجموعه ارزشی خاصی متابعت می‌کرد. [۵].

نظریه‌ی دوایر متحد‌المرکز در قالب مکتب شیکاگو: ارنست برگس این نظریه را مطرح می‌کند که بافت شهری مبتنی بر دوایر

متغیر مستقل می‌باشند. رویکرد، جامعه‌شناسی شهری و حوزه، بافت‌های تاریخی و دیدگاه جامعه‌شناسی شهری ارنست برگس است.

۱-۹- محدوده و قلمرو پژوهش: بافت تاریخی مراکز شهرهای ایران است. چون افول سرزندگی بافت تاریخی ایران اثبات گردیده [۱۲]، فزونی ناهمگونی و تحرک اجتماعی بافت تاریخی مراکز شهری واقع در آن نسبت به سایر نقاط شهر نیز مورد پژوهش قرار گرفته [۴]؛ لذا نتیجه قابل تعمیم به بافت تاریخی غیر از مراکز شهری و شهرهایی با سیستم توسعه‌ی قطاعی یا چندهسته‌ای [۱۰] نمی‌باشد.

۲- مفاهیم، مبانی نظری و دیدگاه‌ها

۲-۱- مفاهیم نظری:

۱-۱-۲- سرزندگی: برابری سرزندگی Viability, Vitality, liveliness, divability است که به جز «vitality» لغات دیگر،

بیشتر به مفهوم زیست‌پذیری و قابلیت زندگی هستند [16].

۲-۱-۲- ناهمگونی اجتماعی: تحت تأثیر عوامل صنعتی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، افراد از دیدگاه، انتظار و سلیقه مختلفی برخوردارند. ناهمگونی اجتماعی تفاوت‌های مادی بین دو قشر فقیر و غنی ایجاد می‌کند. انواع ناهمگونی در زمینه سواد، آموزش، تخصص، ارزش، فرهنگ، آداب و سنن، هنجارهای اجتماعی، ناهمگونی وسیعی در جوامع بزرگ ایجاد می‌کند. ناهمگونی بافت تاریخی به علت حضور جمعیت‌های پناهنده، مهاجر، کارگران مهمان شدید است و زمانی شدیدتر می‌شود که این اقشار در مجاورت ساکنان بومی بافت تاریخی (جمعیت متخصص، گاهی متمول، پایبند به فرهنگ و علاقه‌مند به تاریخ و اقشار سنتی با هنجارها و آداب فراوان) سکنی می‌گزینند [۵].

۲-۱-۳- تحرک اجتماعی: در شهر احراز موقعیت، در پی تلاش افراد و اکتسابی است نه انتسابی. استعدادها بیشتر شکوفا و بهره‌برداری می‌شود، از همین رو نقاط شهری، نقاطی پویا و پرتحرک است. زندگی پویا^۳ با تحرک اجتماعی در ارتباط است. تخصص‌گرایی نوعی زندگی پویا و باتحرک در شهر ایجاد کرده، متوسط تحرک اجتماعی بافت تاریخی پیرو نظریه برگس بیش از سایر نقاط شهر است [۵].

۲-۱-۴- جامعه‌شناسی شهری: روابط اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی درون شهر را مطالعه می‌کند و زمینه‌ای از جامعه‌شناسی کاربردی بوده و جایگاه مهمی در بررسی شیوه‌ی زندگی بشر عصر

نخستین کنفرانس ملی به سوی شهرسازی و معماری دانش بنیان

۳، اردیبهشت ماه، ۱۳۹۶، تهران، ایران

اینگونه استنتاج می‌شود که ناهمگونی و تحرک اجتماعی در بافت تاریخی در مراکز متأثر از سیکل جایگزینی تجاوزی و اختلاف طبقاتی و نظریه‌ی تحرک اجتماعی، بیش از بخش‌های نوین شهر است.

۲-۲-۲- پیشینه‌ی تحقیق:

در جدول ۲ معیارهای سایر محققان سرزندگی آمده است:

جدول (۲): معیارهای سرزندگی بر اساس پیشینه‌ی پژوهش

مدیری و بهبودیان باجگیران [۱۵]
عوامل عینی (زیبایی‌شناسی، تنوع فضایی)، عوامل ذهنی (خوانایی، امنیت، حس تعلق، مشارکت مردم، آسایش و نشاط، بهداشت، فعالیت شبانه‌روزی)
خستو و سعیدی رضوانی [۱۳]
جذابیت و رضایت: عوامل فضایی، عوامل فرهنگی، عوامل اقتصادی، عوامل اجتماعی، عوامل کالبدی، عوامل غیر کالبدی فعالیت (زمان شب و روز، نوع، بعد جمعی یا فردی)
حمیدی و اسماعیل‌زادگان [۱۱]
جذابیت مناظر، امنیت، تحرک، راحتی، تمیزی، هویت‌بخشی، دسترسی، کیفیت، تنوع گروه سنی، امکان‌پذیری فعالیت، فعالیت اجتماعی، تنوع کالبدی، تداوم حضور
محمدی و دیگران [۱۴]
همگانی بودن، دیدارگاه بودن، مشارکتی بودن

۲-۲-۳- چهارچوب نظری

چارچوب نظری مورفولوژی شهری، نظریات ارنست برگس است، چارچوب نظری سرزندگی، ترکیب نظر کلیه نظریه‌پردازان و محققان است و ۱۰ معیار مشترک به شکل ذیل انتخاب گردید:

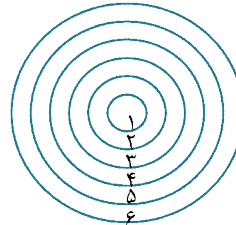
جدول (۳): معیارهای سرزندگی بر اساس چارچوب نظری

۱- حرکت پیاده (تراکم و ازدحام جمعیت و جنب و جوش مردم)
۲- اختلاط کاربری‌ها (تنوع فعالیت گردش، خرید، گفتگو، کار)
۳- کاربری‌های شبانه‌روزی (مانند کافی‌شاپ‌ها و رستوران‌ها، کارکرد در تمام ایام هفته)
۴- کیفیت و آسایش (کیفیت محیطی، پاکیزگی، مبلمان مناسب، سایه‌اندازهای کافی، نورپردازی مناسب، تأسیسات زیربنایی مناسب)
۵- بازار متنوع (وجود خرده‌فروشی، فعالیت خرید، درآمدزایی، رونق کسب و کار، مراکز خرید شبانه‌روزی)
۶- جذابیت بصری (تنوع بصری، سازگاری بصری، هم‌نشینی مناظر دل‌انگیز، جذابیت ساختمان‌ها، تنوع رنگ و بافت، تابلوها و علائم مناسب، فقدان نازیبایی بصری)
۷- دسترسی مناسب (حمل و نقل عمومی، پیاده‌روی، دوچرخه‌سواری، اتومبیل شخصی)
۸- امنیت (امنیت کالبدی و اجتماعی، نظارت عمومی، کالبد امنیت‌بخش)
۹- تعاملات اجتماعی (ارتباطات و روابط افراد محله، میزان مقبولیت محله برای افراد ساکن، وجود مراکز حمایتی مانند صندوق‌های قرض‌الحسنه و ..)
۱۰- غنای حسی (اغتنای حواس ۵ گانه، احساس تعلق، خاطرات جمعی، غرور اجتماعی، خوانایی محیط، تصویر ذهنی مطلوب، احساس هویت)

۲-۲-۳- معرفی معیارهای سنجش: برای حذف نقش محقق و

بررسی از دید جامعه‌شناسان، در پرسشنامه ۱ معیارهای ۱۰ گانه به

درون یکدیگر و مرتبط است. شهر به چند دایره‌ی فرضی، هر یک دارای خصوصیات مختص به خود، طبقه‌بندی می‌گردد [۱۰]. (تصویر ۱)

- ۱- منطقه پایین شهر یا کارگری و مراکز تجارت
  - ۲- منطقه فقیرنشین (مسکونی بی ثبات و اجازه نشینان)
  - ۳- محل سکونت کارگران تقریباً ماهر (افراد متوسط نشین و بالا)
  - ۴- آپارتمان‌ها و هتل‌ها (اغنیاء مسکونی، سطح بالاتر)
  - ۵- تکنوکرات‌ها و صاحبان سرمایه
  - ۶- نقاط ترده و رفعت و آمد
- منبع: (شیشی، ۱۳۸۰: ۲۲۶ و ۱۶۵)

تصویر (۱): طرح شماتیک نظریه‌ی دوایر متحدالمرکز، مأخذ: [۵]

برگس با این نمودار، تمایل افراد در بخش‌های مختلف شهر و شرایط فرهنگی، اجتماعی، موقعیت اقتصادی متمایز کننده‌ی آن‌ها را بررسی کرده و متوجه شد افراد به دنبال موقعیت بهتر مجدداً توزیع و استقرار یافته، تحرک و جابه‌جایی بالاخص در منطقه‌ی دوم مستمر است [۵].
نظریه تحرک اجتماعی برگس: شهرنشینان دائماً تحت تأثیر عوامل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و دستیابی به کار و آموزش بهتر، نیازهای اقتصادی و گذران فراغت جابه‌جا می‌شوند. این فرآیند «سیکل جایگزینی تجاوزی» [۱۷] نام دارد. به دنبال تحرکات اجتماعی، مسائل اجتماعی حادی به علت کاهش نظارت بر رفتار افراد و اقتشار مهاجر مانند بزهکاری، انحراف، فقر، واندالیسم پدیدار می‌گردد. به طور کل نظریه‌ی تحرک اجتماعی، پدیده‌ی سیکل جایگزینی تجاوزی و مهاجرت‌های متوالی از حلقه‌های درونی و فزونی ناهمگونی اجتماعی در مراکز شهری را توضیح می‌دهد. جابه‌جایی از حلقه‌های فرضی یا دوایر کارکردی^۷ به خصوص در منطقه‌ی فقیرنشین مداوم است و به محض تغییر پایگاه اقتصادی فرد، محل سکونت وی تغییر می‌کند [۵].

بافت‌های تاریخی در مراکز شهری: بافت‌های تاریخی مراکز شهری اینچنین توصیف می‌شود: «در نتیجه شهرنشینی شتابان و گسترش افقی شهرها مشکلات عدیده‌ای در زمینه سازمان فضایی و کالبدی شهرها حاصل شده: افت منزلت مکانی و اجتماعی خصوصاً در نواحی مرکزی، خروج مالکان و ساکنان قدیمی و جابه‌جایی جمعیت و تبدیل مراکز شهری به مقصد مهاجرت درون شهری اجاره‌نشینان کم‌درآمد، فرسودگی کالبدی اجتماعی زیرساختی و افت شدید اقتصادی، از دست دادن میراث باارزش بافت‌های تاریخی مراکز شهری، از بین رفتن نقش مراکز به عنوان قلب تپنده و هسته‌ی اصلی شهرها و هویت تاریخی فرهنگی آن، پدیده‌ی فقر شهری در نتیجه جابه‌جایی جمعیت» [۴]. لذا

نخستین کنفرانس ملی به سوی شهرسازی و معماری دانش بنیان

۳، اردیبهشت ماه، ۱۳۹۶، تهران، ایران

بازار متنوع	۸/۶۲	مطلوب (H0)	۱۱/۱۹	مطلوب (H2)
جاذبیت بصری	۵/۶۱	بی تأثیر (H0)	۱/۵	نامطلوب (H2)
دسترسی	۳/۱۱	نامطلوب (H1)	۶/۱۲	بی تأثیر (H0)
امنیت	۱/۰۶	نامطلوب (H1)	۰/۶۲	نامطلوب (H2)
تعاملات اجتماعی	۷/۶	مطلوب (H0)	۰/۷۵	نامطلوب (H2)
غناي حسی	۴/۹۳	نامطلوب (H1)	۴/۴۲	نامطلوب (H2)
جمع نهایی	۴	نامطلوب (H1)	۳/۶	نامطلوب (H2)

۴- جمع بندی و نتیجه گیری

۴-۱- جمع بندی: تحرک اجتماعی در ۶ زیرمعیار سرزندگی دارای اثر نامطلوب، در دو زیرمعیار بی تأثیر و در دو زیرمعیار اثر مطلوب دارد. با توجه به میانگین (عدد ۴)، تحرک اجتماعی سبب کاهش سرزندگی بافت تاریخی می باشد. ناهمگونی اجتماعی نیز در ۷ زیرمعیار سرزندگی دارای اثر نامطلوب، در دو زیرمعیار بی تأثیر و در زیرمعیار بازار متنوع اثر مطلوب دارد. میانگین ناهمگونی اجتماعی ۳/۶ بوده و نشان از اثر نامطلوب آن بر سرزندگی بافت تاریخی دارد که تأثیر نامطلوب آن با اختلاف کمی بیش از اثرات نامطلوب تحرک اجتماعی است. به طور کل مورفولوژی شهری بر سرزندگی بافت تاریخی اثر نامطلوب داشته و سبب افول سرزندگی در بافت تاریخی شده است.

۴-۱-۱- پاسخ فرضیه ی نخست: فرضیه ی نخست تأیید شده و می توان ادعا نمود: «بین تحرک اجتماعی و سرزندگی بافت های تاریخی رابطه ی معکوس و معناداری وجود دارد.» به این معنی که در بافت های تاریخی از طریق افزایش تحرک اجتماعی، سرزندگی کاهش می یابد.

۴-۱-۲- پاسخ فرضیه ی دوم: فرضیه ی دوم تأیید شده و می توان ادعا نمود: «بین ناهمگونی اجتماعی و سرزندگی بافت های تاریخی رابطه ی معکوس و معناداری وجود دارد.» به این معنی که در بافت تاریخی با افزایش ناهمگونی اجتماعی، سرزندگی کاهش می یابد.

۴-۲- نتیجه گیری، بحث، پیشنهاد:

تحرک اجتماعی بر سرزندگی بافت های تاریخی تأثیرگذار بوده و با آن رابطه ی معکوس و معنادار داشته و با افزایش تحرک اجتماعی، سرزندگی کاهش می یابد. بیشترین تأثیرات تحرک اجتماعی بر افول سرزندگی بافت تاریخی به ترتیب از طریق ایجاد کاهش زیرمعیارهای امنیت، حرکت پیاده، اختلاط کاربری، کاربری های شبانه روزی، دسترسی و غناي حسی می باشد. کمترین تأثیر منفی تحرک اجتماعی

نظرسنجی آنان گذاشته شد و مشخص گردید معیارها به نظر آن ها نزدیک بوده، به عنوان معیارهای سنجش سرزندگی پذیرفته شدند. اما معیار سنجش ناهمگونی اجتماعی معادل تعریف آن، عدم سنخیت افراد ساکن در بافت تاریخی و تفاوت زیاد اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی انتخاب شد. معیار سنجش تحرک اجتماعی معادل نظریه ی تحرک اجتماعی، میزان مهاجرت بالا با مقصد و مبدأ بافت تاریخی انتخاب شد.

۳- یافته های پژوهش

۳-۲- آزمون آماری و تجزیه تحلیل داده ها: جهت آزمون فرضیه، پرسشنامه ی ۲ که اثرپذیری معیارهای ۱۰ گانه ی سرزندگی از تحرک و ناهمگونی اجتماعی را طی بیست پرسش در طیف لیکرت مورد نظرسنجی قرار داده بود بین متخصصان جامعه شناسی توزیع گردید. برای تحلیل آماری پرسشنامه ها، ضرایب وزنی پاسخ دهندگان و میانگین آن پس از نرمال سازی اعمال شده، جمع امتیاز هر پرسش حاصل گردید. سپس آزمون T استودنت جهت مقایسه ی میانگین نمونه (که به صورت تصادفی از جامعه انتخاب شده)، با میانگین مفروض جامعه به کار رفته است. با توجه به مشخص نبودن میانگین استاندارد جامعه و انحراف استاندارد جامعه برای مشخص شدن میزان خطای نمونه گیری، آزمون T تک نمونه ای به کار برده شده، درجه ی آزادی ۱۹ و انحراف استاندارد ۱/۰۵ است که تقریباً معادل انحراف استاندارد جامعه (δ) در روش Z است. میانگین مفروض جامعه بر اساس پژوهش های مشابه ۷ است. جدول ۴ و ۵ تحلیل سنجش وضعیت اثرگذاری متغیرها را نشان داده اند.

جدول (۴): تعیین وضعیت اثرگذاری بر اساس امتیاز پرسش

جمع امتیاز با اعمال ضرایب وزنی نرمال	$\mu > 7$	$5/95 < \mu < 7$	$\mu < 5/95$
وضعیت اثرگذاری	اثر مطلوب	بی اثر	اثر نامطلوب

جدول (۵): وضعیت اثرگذاری زیرمتغیرهای مستقل بر وابسته

زیرمعیار سرزندگی	اثرپذیری از تحرک اجتماعی		اثرپذیری از ناهمگونی اجتماعی	
	وضعیت	امتیاز (A)	وضعیت	امتیاز (A)
حرکت پیاده	نامطلوب (H1)	۱/۰۸	نامطلوب (H1)	۰/۸۶
اختلاط کاربری	نامطلوب (H1)	۱/۱۳	بی تأثیر (H0)	۷/۰۸
کاربری شبانه روزی	نامطلوب (H1)	۱/۷۳	نامطلوب (H2)	۰/۹۵
کیفیت و آسایش	بی تأثیر (H0)	۵/۴۳	نامطلوب (H2)	۲/۷۶

۳، اردیبهشت ماه، ۱۳۹۶، تهران، ایران

- [1] شیخی، محمدتقی، جامعه‌شناسی شهری، چاپ دوم، انتشار، ۱۳۸۰.
- [1] کالن، گوردون، گزیده‌ی منظر شهری، ترجمه‌ی طیبیان، منوچهر، تهران، دانشگاه تهران، !!!!!.
- [1] لینچ، کوین، تئوری شکل شهر، ترجمه‌ی بحرینی، سید حسین، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۱.
- [1] لینچ، کوین، سیمای شهر، ترجمه‌ی مزینی، منوچهر، چاپ پنجم، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۴.
- [1] مسعود، محمد، بیگ زاده‌ی شهرکی، حمیدرضا، بناهای میان‌افزا در بافت‌های تاریخی، تهران، آذرخش، ۱۳۹۲.
- [!!] ممتاز، فریده، جامعه‌شناسی شهر، چاپ دوم، انتشار، ۱۳۸۱.
- [!!] حمیدی، حسین، اسماعیل‌زادگان، نعیمه، "عوامل مؤثر بر کارایی پارک شهری با تأکید بر عملکرد و سرزندگی"، نشریه علوم و تکنولوژی محیط زیست، دوره ۱۷، شماره ۱، صص ۹۱-۱۰۲، ۱۳۹۴.
- [!!] حبیبی، داوود، "بررسی عوامل مؤثر بر افول حس سرزندگی و زیست‌پذیری در بافت‌های تاریخی و فرسوده"، فصلنامه مطالعات شهر ایرانی اسلامی، صص ۷۵-۸۰، ۱۳۹۲.
- [!!] خستو، مریم، سعیدی‌رضوانی، نوید، "عوامل مؤثر بر سرزندگی فضای شهری باتکیه بر مرکز خرید پیاده"، هویت‌شهر، دوره ۴، شماره ۶، صص ۶۳-۷۴، ۱۳۸۹.
- [!!] محمدی، محمود، شاهینودی، احمد، ایزدی، آرزو، "سنجش شاخص‌های مؤثر بر مطلوبیت محلات شهری"، برنامه‌ریزی فضایی، سال ۳، شماره ۳، (پیاپی ۱۰)، صص ۱۰۷-۱۲۴، پاییز ۱۳۹۲.
- [!!] مدیری، آتوسا، بهبودیان باجگیران، سعید، "ارتقاء سرزندگی در فضاهای عمومی شهرهای جدید با رویکرد ساماندهی منظر شهری"، مهر ۱۳۹۲.

- [16] Cowan, Robert, *The Dictionary of Urbanism*, Streetwise Press, 2005.
- [17] Henslin, James. M, *Social Problems*, McGraw-Hill, INC, London, PP 438-470, 1983.
- [18] Jacobs, J, *The Death and Life of great American Cities*, Vintage Press, New York, 1963.

زیرنویس‌ها

- ¹ Ernest W. Burgess
² Social Heterogeneity
³ Dynamic
⁴ Louis Wirth
⁵ Willaim Foote Whyte
⁶ Invasion Succession Cycle
⁷ Functional

بر کاهش غنای حسی است. تحرک اجتماعی چندین برابر افت غنای حسی، سبب افت امنیت می‌گردد. تحرک اجتماعی بر دو عامل کیفیت و آسایش و نیز جذابیت بصری بی‌تأثیر بوده، اما بر ایجاد بازار متنوع و افزایش تعاملات اجتماعی، اثرات بسیار مطلوبی دارد؛ البته می‌تواند این نتیجه منتج از بازار باقوام بافت تاریخی باشد و این طور قلمداد شود که فی‌نفسه، بازار بافت تاریخی به طور مجزایی از کلیات بافت، سرزنده است و حاکی از اثر مثبت تحرک اجتماعی نباشد. در خصوص ناهمگونی اجتماعی نیز بر افول سرزندگی بافت‌های تاریخی تأثیرگذار بوده و با آن رابطه‌ی معکوس و معنادار داشته و با فزونی ناهمگونی اجتماعی در بافت‌های تاریخی، سرزندگی کاهش می‌یابد. بیشترین تأثیرات ناهمگونی اجتماعی بر افول سرزندگی بافت‌های تاریخی به ترتیب از طریق ایجاد کاهش زیرمعیارهای امنیت، تعاملات اجتماعی، حرکت پیاده، کاربری شبانه‌روزی، جذابیت بصری، کیفیت و آسایش و کمترین اثرات نامطلوب بر کاهش غنای حسی مشاهده می‌گردد، بر دسترسی و اختلاط کاربری بی‌تأثیر و بر بازار متنوع اثر مطلوب داشته است. به طور کل اثر نامطلوب ناهمگونی بیش از تحرک اجتماعی بوده، اما تفاوت اندک و چندان معنادار نیست، پس مورفولوژی شهری سبب افول سرزندگی در بافت‌های تاریخی شده است. به علاوه نشان داده شد فاکتورهای اجتماعی می‌توانند تأثیرات نامطلوب بر کیفیت بافت‌های تاریخی گذاشته، بنابراین مرمت و حفاظت تنها سیمای کالبدی بافت نبوده و لازم است مسئولین امر به مسائل اجتماعی نگاه ویژه‌ای مبذول دارند. به علاوه پیشنهاد می‌گردد در تحقیقات آتی تمایز سرزندگی کلیات بافت تاریخی با بازار آن مورد پژوهش قرار گیرد.

مراجع

- [1] بنتلی، ایان و همکاران، محیط‌های پاسخده، ترجمه‌ی بهزادفر، مصطفی، تهران، انتشارات دانشگاه علم و صنعت، ۱۳۸۲.
- [1] پامیر، ساس، آفرینش مرکز شهری سرزنده، ترجمه بهزادفر، مصطفی، شکیبامنش، امیر، چاپ ۴، تهران، نشر علم و صنعت، ۱۳۹۴.
- [1] چپمن، دیوید، آفرینش محلات و مکان‌ها در محیط انسان‌ساخت، ترجمه‌ی فریادی، شهرزاد و طیبیان، منوچهر، چاپ سوم، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۹۴.
- [1] دفتر مطالعات کاربردی و امور ترویجی با همکاری روابط عمومی شرکت مادر تخصصی، مجموعه قوانین و مقررات بازآفرینی شهری پایدار، چاپ اول، شرکت عمران و بهسازی شهری ایران (مادر تخصصی)، بهار ۱۳۹۴.